

HORVÁTH PÉTER*

**A HATÁRON ÁTNYÚLÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSEK ÚJ LEHETŐSÉGEI
ÉS SZEREPÜK A HÁTRÁNYOS HELYZETŰ KISTÉRSÉGEK
FELZÁRKÓZTATÁSÁBAN****

*NEW PERSPECTIVES OF THE CROSS BORDER COOPERATIONS
AND THEIR EFFECTS ON THE CONVERGENCE
OF THE MOST DISADVANTAGEOUS SUB-REGIONS*

ABSTRACT

Joining to the European Union creates the chance for the most disadvantaged sub-regions to start closing up in Hungary. Regions such as the ones along the Hungarian-Romanian and Hungarian-Ukrainian border fall into this category and their unfavourable situation can be illustrated by their peripheral location that is cumulative disadvantageous situation. The study introduces the advantages and disadvantages arising from being on the borderland through the inquiry of one particular sub-region focusing on three issues such as the opportunities created by: being on the borderland, the Romanian joining and the Schengen Agreement, the new forms of co-operation (The European Grouping of Territorial Cooperation). The results of the survey – which were done by the population – give a clear idea of the current situation. Based on my opinion and secondary fact-finding the aim of the study is to give objective conclusions and recommendations about the three issues mentioned above, which help us to determine the directions of intervention on a segmental part of the disadvantageous situation.

1. Bevezetés

Magyarországon a gazdasági átalakulás kezdete óta nem csökkentek a területi különbségek, sem regionális, sem települési szinten. A határ menti területek Trianon óta nem voltak képesek integrálódni az ország gazdasági életébe, a keleti határmentének még ma is alig van kapcsolata a szomszédos országokkal, a határon túl fekvő korábbi integráló városokkal. A szakirodalom a centrum-periféria ellentét- és fogalom pár kapcsán a határ menti területek, főként az alföldi nagyrégió esetében a nagyon szemléletes „periféria perifériái” kifejezést használja. Regionális szinten az tapasztalható, hogy beruházások a hét hazai régió közül sokkal nagyobb volumenben és koncentrációban tendálnak a központi, illetve a két dunántúli régióba, mint amennyire keletre és délre. Települési szinten az állam döntései maguk is fokozzák a különbségeket, úgy a fejlesztés, mint a működtetés terén. Ezek halmozottan jelentkeznek a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben és településeken.

A helyi szereplők együttműködésének megkönnyítése és az uniós források hatékonyabb felhasználása érdekében 2006-ban kezdeményezte az Európai Parlament és a Tanács egy új európai jogi intézmény, illetve határközi szervezet, az Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (EGTC) létrehozását. Ezzel a határon átnyúló együttműködések elmélyíté-

* Horváth Péter doktorjelölt, Debreceni Egyetem Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, Vidékfejlesztési és Funkcionális Gazdálkodási Intézet.

** A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0024 projekt támogatásával jött létre.

sében újabb lehetőség nyílt meg az önkormányzatoknak, régióknak és az államnak, hogy határon átnyúló, transznacionális vagy régiók közötti együttműködést hozzanak létre más tagállam ezen szereplőivel és így valósítsák meg közös céljaikat. Fontos fordulóponthoz lehet Románia teljes jogú schengeni csatlakozása, ami gyökeres fordulatot ígér a magyar–román határ menti együttműködésben, miután az államhatárok gyakorlatilag megszűnnek és új lehetőségek nyílnak a korábbi kapcsolatok revitalizációjában. Érdekes lehet ebben a kérdésben egy konkrét kistérség esetét vizsgálni, hiszen az elméleti kérdések így gyakorlativá válnak, egyértelműbbé téve az érintettek számára az együttműködések fontosságát. Emiatt a vizsgálat tárgya a Sarkadi kistérség, amely tipikus példa lehet a lehetőségek feltárására.

A tanulmány három kérdéskörre fókuszál:

- hogyan értékelik a vizsgált kistérségben a lakosok a határmentiséget?
- hogyan tekintenek Románia schengeni csatlakozására?
- mi a véleményük az új együttműködési formákról, az EGTC-ről?

2. Anyag és módszer

A tanulmányban szekunder és primer adatok kerültek feldolgozásra. A szekunder adatfeldolgozás a téma hazai és nemzetközi szakértőinek a munkáira irányult. Sor került egy határ menti hátrányos helyzetű kistérség bemutatására, illetve a határmentiségből adódó problémák feltárására. Számos hazai és nemzetközi irodalom állt a rendelkezésre az európai új együttműködési formák, az Európai Területi Együttműködési Csoportosulások (EGTC-k) ismertetésére, illetve Románia schengeni csatlakozási folyamatának hatásvizsgálatára. A primer adatgyűjtés a Sarkadi kistérség határ menti településeiben történt. A lakosság véleményezése három kérdéskörre fókuszálva történt: határmentiség, új együttműködési formák, Románia schengeni csatlakozása. A három kérdéskör hat-hat jellemzője került feltüntetésre a kérdőívben, és a válaszadóknak ezeket a jellemzőket kellett értékelniük egytől hétig terjedő skálán, aszerint, hogy mennyire jellemző a településükön, illetve mennyire nem. A vizsgálat során a nem reprezentatív mintavételi módszerek egyike került alkalmazásra. A nem reprezentatív mintavételi módszerek alkalmazása során a vizsgálat célja nem az, hogy az alapsokaság egészére vonatkozó eredményekre jussunk, hanem hogy a vizsgált téma szempontjából legfontosabb célcsoportok képviselőitől ötleteket, információkat gyűjtsünk. A célcsoportok képviselői jelen esetben öt határ menti település Biharugra, Körösnagyharsány, Geszt, Mezögyán, Újszalonta lakossága volt. Azért ezek a települések kerültek kiválasztásra, mert zömében zsáktelepülésekről van szó és a határ menti periférikus helyzetet a legobjektívabb módon látják. A felmérés során az önkényes mintavétel került alkalmazásra, amelynek a lényege, hogy a célcsoport tipikus, átlagos egyedeit választjuk ki a vizsgálathoz.¹ A vizsgált települések esetében ez egy átlagpolgár volt. A válaszadásuk formálta a tanulmány értékítéletét, véleménynyilvánítását. A kérdőívek kiértékelése leíró statisztikai módszerrel történt SPSS statisztikai program segítségével.

3. Határmentiség és a Sarkadi kistérség

Az első világháborút lezáró trianoni békediktátum máig kiheverhetetlen traumát okozott Magyarországnak számára. Az egykori hatalmas kiterjedésű Bihar vármegye csonkult részei számára mindmáig ható tragikus fordulatot jelentett. A mintegy hatvan települést magába foglaló bihari részek elszakadtak addigi természetes központjuktól, Nagyváradtól és a centrum közeli helyzetből egy periférikus, halmozottan hátrányos helyzetű meglehetősen elsi-

getelt terület részeivé váltak, amelyet gyakran csonka Bihar-nak vagy „maradék Biharországnak” neveztek. A közel tizenegyezer négyzetkilométer területű történelmi Bihar vármegyéből a trianoni döntés nyomán Magyarországnál maradt bihari részek kétszeresen is perifériává váltak. Egyfelől azért, mert az egykori belső térségből, úgymond „mélységi elhelyezkedésből” az ország szélére az államhatár peremterületére szorultak, másfelől pedig elvesztették, a határ túloldalára szakadt korábbi vonzásközpontjukat, Nagyváradot, amelyhez jól működő gazdasági-piaci, igazgatási és infrastrukturális kapcsolatok kötődtek, miközben a jelentősebb magyarországi városoktól (Debrecen, Békéscsaba stb.) távol egyetlen városias település sem maradt Csonka-Biharban. A történelmi Bihar közlekedési hálózata szétdarabolódott, s a hozzá tartozó területek csak csekély térkapcsolati rendszerben álltak egymással. Erre a helyzetre született meg az a fogalom, amelyet a szakirodalom a „periféria perifériája” szókapcsolattal illet.²

A trianoni békeszerződés előtt a déli községeknek Gyula, az északabbra fekvőknek Nagyvárad jelentette a városi központot. Az adminisztratív beosztás szerint a nagyszalontai, valamint a cséffai járáshoz tartoztak, amelyek Magyarországon maradt településeiből létrehozták a Sarkadi járást (az 1920 és 1924 közötti átmeneti időszakban Okány és Sarkad székhellyel két járás létezett). 1984-től az ún. városkörnyéki rendszerben a hét településből álló Sarkadi nagyközségkörnyék sem fedte le a mai kistérség területét.³

Az 1949/50. év közigazgatási átszervezés következtében Csonka-Bihart is tovább darabolták, 12 település Békés megyéhez került és ez tovább sújtotta az addig egységes történelmi-kulturális, gazdasági gyökereket mutató térséget (1. térkép). A 12 településből ma 11 alkotja a Sarkadi kistérséget, amelyet – utalva a múltra – szokás Békés-Bihar kistérségnek nevezni.⁴

1. térkép. A „maradék Biharország” az 1949/50. évi közigazgatási átszervezés után

Map 1. The rest of Bihar-country after the administration reform of 1949/50



Forrás: Baranyi Béla (2002): Euroregionális szervezetek és új interregionális szerveződések Magyarország keleti államhatárai mentén. Magyar Tudomány. 2002/11. szám.

A kistérség térszerkezetében központi szerepkör tulajdonítható a városi ranggal rendelkező Sarkadnak. Az erős polarizáció a kistérségi társadalom és a gazdaság minden szegmensében nyomon követhető. A kistérség társadalmi-gazdasági szempontból ma is hátrányos, határ menti térségei pedig kifejezetten halmozottan hátrányos helyzetű területnek, ún. külső perifériának számítanak, ahol továbbra is az országos átlagnál jóval magasabb a regisztrált munkanélküliek aránya, jelentős az elvándorlás, sok a fogyatkozó népességszámú, gazdálkodási gondokkal küszködő, vagy éppen önhibáján kívül hátrányos helyzetű település, főként a kistérség határ menti és északkeleti részein. A „periféria perifériájára” szorult határ menti térségek nem vonzzák sem a külföldi sem a belföldi befektetőket.

A térségre minden szempontból helytálló az a megállapítás, hogy: „a részben történeti, részben a szegényes természet-, gazdaság- és településföldrajzi adottságok, részben pedig a korábbi kedvezőtlen makro- és mikrogazdasági tényezők és hatások következményei, a piactól való távolság, a mezőgazdasági alapanyag termelésre alapozott egyoldalú gazdaságszerkezet, a gazdaság alacsony jövedelemtermelő képessége, az infrastrukturális elmaradottság, a jelentékeny ipari termelőkapacitás hiánya, a ma még inkább csak hátrányokat magában foglaló határ menti fekvés, a városi hátrányos jelleg, a krónikus tökehiány, az akut foglalkoztatási válság egyaránt a marginális fekvésű és helyzetű térségek és településeik fejlesztését sürgetik.”⁵

A határ menti vidékein élő közösségeknek olyan megpróbáltatásokkal kell szembenéznük, melyek mindennaposak Európa „perifériális” részén. Ezek következményeként megnő a városba költözés aránya, helyben marad a szakértelem hiánya, a romló társadalmi kommunikáció, csökken a népesség és előregszik a helyi lakosság.⁶ Vonatkoztatva ezt a vizsgált területre aligha véletlen, hogy a Sarkadi kistérség a nyilvántartott leghátrányosabb 33 magyarországi kistérség egyike.

Arra a kérdésre, hogy a lakosok mit gondolnak a határmentiségről hét megállapítás került megfogalmazásra (1. táblázat).

1. táblázat. A határmentiség jellemzői a vizsgált településeken a Sarkadi kistérségben

Table 1. Cross border characteristic in the examined settlements in sub-region of Sarkad

	Jellemzők	Elemsszám	Minimum	Maximum	Átlag
1.	Hátrányos helyzet volt a rendszerváltás előtt és napjainkban még inkább érezhető kedvezőtlen hatását	60	1	7	5,37
2.	Hátrányt jelentett a rendszerváltás előtt és után, egészen az európai uniós csatlakozásig, azóta csak az előnyeit élvezzük	60	1	6	2,83
3.	Előnyt jelentett mindig is a térség életében	60	1	7	2,73
4.	Összekötő kapocs két ország, kultúra között	60	1	7	3,96
5.	Elvlasztó szerep a két ország között	60	1	7	5,2
6.	A térség hátrányos helyzete a határmentiségből fakad	60	1	7	4,03
	Összesen	60			

1 = egyáltalán nem értek egyet, 2 = nem értek egyet, 3 = inkább nem értek egyet, 4 = egyet is értek, meg nem is, 5 = inkább egyetértek, 6 = egyetértek, 7 = teljes mértékben egyetértek

Forrás: Saját adatgyűjtés, 2011

Jól látható az átlagok alapján, hogy a válaszadók egyetértettek abban, hogy a határmentiséget hátrányosan élték meg a rendszerváltás előtt és napjainkban még inkább a kedvezőtlen hatását érzékelik. Ezt a jellemzőt erősíti a harmadik megállapítás, miszerint előnyt jelentett mindig is a térség életében, hiszen a megkérdezettek átlagosan nem értenek egyet ezzel a gondolattal. Nincs egyértelmű válasz arra vonatkozóan, hogy a térség hátrányos

helyzete a határmentiségből fakad, a válaszadók egyet is értenek, meg nem is ezzel a jellemzővel. Inkább egyetértenek abban a vizsgált személyek, hogy a határ elsősorban elválasztó szerepként funkcionál két ország között és abban nincs egyetértés a véleményt formálók körében, hogy összekötő kapocs két kultúra között.

4. Románia schengeni csatlakozásának a megítélése

Románia 2007-ben írta alá a Schengeni Egyezményt és csak Hollandia és Finnország vétója akadályozta meg az övezethez való csatlakozást. A korrupció és a szervezett bűnözés elleni küzdelem terén még vannak hiányosságok, azonban technikailag már felkészültek mondható az ország.

A határ menti jellemzők feltárása során a megkérdezettek véleményében erősebben jelentkezik a határ elválasztó szerepének a funkciója. Ez a megállapítás Románia schengeni csatlakozásának küszöbén nagyon lényeges kérdés, hiszen a schengeni megállapodás lényege a határok teljes lebontása, a határátlépés formáságainak egyszerűsítése.⁷ Ezt a szemléletet vallva pedig sokkal inkább a határt, mint összekötő elemet kellene nézni. A kérdőíves felmérés eredménye is azt tükrözi, hogy a vizsgált települések lakossága fenntartásokkal kezeli a szomszédos ország, övezetbe való belépését és a határok szabad átjárhatóságát (2. táblázat).

2. táblázat. Románia schengeni csatlakozásának értékelése

Table 2. Evaluation of Romania's accession to Schengen area

	Jellemzők	Elemszám	Minimum	Maximum	Átlag
1.	A helyiek többet járnak Romániába és keresik a gazdasági, társadalmi kapcsolatokat	60	1	7	4,77
2.	Trianon által elszakított részek újra egyesülnek	60	1	7	3,17
3.	Megnövekedik a bűnözések száma	60	3	7	6,5
4.	A nagyobb forgalom fellendülést hoz a térségre	60	1	7	4,7
5.	A lakosok nem szeretik, ha idegenek jelennek meg a térségben	60	1	7	5,63
6.	Az embereknek fogalmuk sincs arról, hogy mi az a Schengen	60	1	7	3,1
	Összesen	60			

1 = egyáltalán nem értek egyet, 2 = nem értek egyet, 3 = inkább nem értek egyet, 4 = egyet is értek, meg nem is, 5 = inkább egyetértek, 6 = egyetértek, 7 = teljes mértékben egyetértek

Forrás: Saját adatgyűjtés, 2011

Gyakorlatilag egybehangzó az egyetértő vélemény arról, hogy a megnyílt határok következményeként megnövekedik a bűnözések száma is. Szintén hasonló eredmény született abban, hogy a lakosok félnek, ha idegenek jelennek meg a településükön, a térségben. A kétoldalú gazdasági-társadalmi kapcsolatok elmélyítésére vonatkozóan nincs egyértelmű állásfoglalás, inkább egyetértenek a válaszadók, de válaszaikban a bizonytalanság volt érzékelhető. A vizsgált települések zömében zsáktelepülések sajátos barátságos, családi közösséget ápolva, ahol az összetartás meghatározza a mindennapokat. Nem bíznak határozottan abban, hogy a nagyobb forgalom fellendülést hoz a településükre. Féltik az eddigi nyugalmat, a vidékies környezetet, ugyanakkor nagy a polémia, arról, hogy a megnövekedett forgalom az átjárható határ teremthet-e újabb munkalehetőségeket, ami viszont kardinalis kérdés a határszélen. A válaszokból az derült ki, hogy nagyfokú a tájékozottság a schengeni övezetre vonatkozóan és az ebből adódóan jelen van a félelem. Félnék a bűnözé-

sektől, az etnikai és vallási egyensúly felbomlásától, az eddig uralkodó nyugalom és harmónia megingásától. Nem gondolnak arra, hogy a határok jelképes felbontása újra egyesíthetné a Trianon által elszakított részeket, tehát összességében máshogyan élik meg ezt az új lehetőséget, ezt az új európai eszmét, mint amiért maga a schengeni kezdeményezés létrejött. Ez adódhat az információk nem megfelelő átadásából, a helyiek tájékoztatásának a hiányából és adódhat az újdonságtól való félelemből és a XX. első század felének máig tartó lélektani hatásából.

5. Az új együttműködési formák (EGTC-k) jellemzőinek a vizsgálata

A harmadik vizsgálati szempont az intézményesült határ menti együttműködések helyi szintű ismeretének és várható eredményeinek a feltárása, amely elsősorban az Európai Területi Együttműködési Csoportosulásra irányult.

A határ menti együttműködések jogi szabályozása terén 2006. július 5-től gyökeres változás állt be, amikor az Európai Parlament és Tanács elfogadta az 1082/2006/EK rendeletet az Európai Területi Együttműködési Csoportosulás (European Grouping of Territorial Cooperation, EGTC) létrehozásáról. Az EGTC, definíciója szerint, olyan közösségi jogintézmény, amely a legalább két uniós tagállamhoz tartozó helyi, regionális hatóságok, tagállamok és egyéb közjogi intézmények együttműködése számára a legteljesebb jogképességet biztosítja. Az EGTC rendelet, tehát megteremtette a jogi alapot arra, hogy a tagállamok helyi, illetve regionális hatóságai, mint jogi személyiséggel rendelkező, önálló és közös szervezeti formában működhessenek. Az EGTC abban jelent előrelépést, hogy az EU tagállamoknak kötelező beépíteniük a jogrendjükbe, ennek Magyarország 2007. augusztus 1-jei hatállyal elsőik között tett eleget.⁸

Az EGTC tagjainak legalább két tagállam területén kell elhelyezkedniük, illetve megvan arra az elvi lehetőség, hogy az EU külső határainak a mentén is létrehozhatók legyenek ilyen együttműködések, ha az érintett harmadik ország jogszabályai ezt lehetővé teszik. A jelenlegi magyarországi irányvonal alapján megállapítható, hogy a lokális típusú együttműködések körében terjed a területi együttműködési csoportosulás. Ez a csoportosulási forma már kiválóan működik a magyar-szlovák határmentén, viszont a magyar-román viszonylatban csak kettő, a Banat – Triplex Confinium és az Európa-kapu EGTC működik. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a ma létező jogi eszközök közül a csoportosulás az, amely mérettől és a résztvevők számától függetlenül a legeredményesebben tudja megvalósítani a közös célokat.⁹ Ezen célok megvalósítása és ismertetése közös érdek, azonban a felmérésből is látható, hogy az emberek nem hallottak ezekről az együttműködési formákról és ismereteik szűkösek (3. táblázat).

Nincs meggyőző válasz arra vonatkozóan, hogy a térség számára előnyt jelentenének és fellendülést hoznának a kétoldalú, határon átívelő intézményesült együttműködések. A megkérdezettek inkább azt mondják, hogy nem látnak benne lehetőséget, nincs gyakorlati jelentőségük. Szóval megállapítható, hogy az átlagember számára teljesen ismeretlen fogalomról van szó és kételkedve fogadják, egy újabb bürokratikus intézményt látnak benne, amelyből semmi hasznuk nem származik. Azonban az EGTC, az európai területi együttműködések új alternatíváját jelenti, növeli a hatékonyságot, átláthatóságot, jogbiztonságot, decentralizált együttműködést jelent. A különböző tagállamok egyesített struktúráhozhatnak létre a hatékonyabb együttműködés érdekében. A határközi intézményi struktúrák hozzájárulhatnak a határ menti térségek összekötő, híd szerepének erősödéséhez.¹⁰

3. táblázat. Az új együttműködési formák jellemzőinek az értékelése
Table 3. Evaluation of the characteristic of the new cooperation forms

	Jellemzők	Elemszám	Minimum	Maximum	Átlag
1.	Az emberek nem hallottak ezekről az új együttműködési formákról	60	1	7	5,77
2.	Az embereknek csak felületesek az ismereteik ezekről az új együttműködési formákról	60	1	7	3,87
3.	Az emberek teljes mértékben ismerik ezeket az új együttműködési formákat	60	1	6	1,53
4.	Nem látok bennük lehetőséget, nincs gyakorlati jelentőségük	60	1	7	5,1
5.	A térség számára egyértelműen előnyt jelentenek ezek az új együttműködési formák	60	1	7	4,93
6.	A térség számára egyértelműen fellendülést hoznak ezek az intézményesült együttműködések	60	1	7	4,77
	Összesen	60			

1 = egyáltalán nem értek egyet, 2 = nem értek egyet, 3 = inkább nem értek egyet, 4 = egyet is értek, meg nem is, 5 = inkább egyetértek, 6 = egyetértek, 7 = teljes mértékben egyetértek

Forrás: Saját adatgyűjtés, 2011

6. Következtetések

A három kérdéskörre irányuló kérdőíves felmérés eredményeképpen megállapítható, hogy a határmentiséget mindig is hátrányosan élték meg a helyiek, a rendszerváltás előtt, és napjainkban még inkább a kedvezőtlen hatását érzékelik. Ezt a megállapítást erősíti, hogy a megkérdezettek egyáltalán nem értenek egyet azzal, hogy a határ közelsége előnyt jelentene a kistérség életében. Románia schengeni övezetbe való tényleges belépése a megkérdezettek körében inkább negatív megítélést kapott, a bűnözések számának a növekedését várják az átjárható határoktól, és féltik településük nyugalma a megnövekedett forgalomtól, illetve idegenek számától. Az új együttműködési formák tekintetében megállapítható a lakosok teljes tájékozatlansága ezen új intézményesült csoportosulások tekintetében. A válaszadók nem hisznek az EGTC-k nyújtotta lehetőségekben és a kétoldalú magyar román kooperációban.

JEGYZETEK

1. Tamus Antalné (2009): A marketingkutatás gyakorlata, Károly Róbert Kutató – Oktató Közhasznú Nonprofit Kft., Gyöngyös, p. 168–169.
2. Hardi Tamás (2000): Allamhatárok és regionális együttműködések. In: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Szerk.: Horváth Gyula, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, p. 595–615.
3. Komádi Mónika (2005): A Békés-Bihar kistérség centrum-periféria viszonyai és belső kohéziója. In: Nagy Erika és Nagy Gábor (szerk.): Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periferián. Nagyalföld Alapítvány. Békéscsaba. p. 316–322.
4. Baranyi Béla (2005): „Maradék Biharország” In: Baranyi Béla és Porkoláb Lajos (szerk.): „Maradék Biharország Berettyóújfalú megújuló szerepkörben. B Tónus kiadó. Berettyóújfalú. p. 27–45.
5. Balcsók István–Baranyi Béla–Dancs László (2001): A határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok jellemzői az Északkelet-Alföldön, <http://www.inco.hu/inco6/valos/cikk0h.htm>
6. Szabó Gyula–Oláh Judit–Andrew F. Fieldsend (2007): A HVTK céljai és eddigi eredményei. „Új lehetőségek a határmenti vidéki területek társadalomfejlesztésében Románia EU csatlakozása után”. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2007. január 18. p. 4.–11.

7. EUVONAL (2011): A schengeni egyezmény végrehajtásáról, http://www.eu2004.hu/kulugy/upload/M_26/rek5/4.pdf
8. Majoros Andás (2009): A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest. p. 9–12.
9. Committee of the Regions (2010): EGTC Developments on the ground: added value and solutions to problems. European Union. Belgium. p. 1–101.
10. Soós Edit és Fejes Zsuzsanna (2009): Határon átnyúló együttműködések Magyarországon. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged. p. 25–120.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balcsók István–Baranyi Béla–Dancs László (2001): A határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok jellemzői az Északkelet-Alföldön, <http://www.inco.hu/inco6/valos/cikk0h.htm>
- Baranyi Béla (2002): Euroregionális szervezetek és új interregionális szerveződések Magyarország keleti államhatárai mentén. Magyar Tudomány. 2002/11. szám.
- Baranyi Béla (2005): „Maradék Biharország” In: Baranyi Béla és Porkoláb Lajos (szerk.): „Maradék Biharország Berettyóújfalu megújuló szerepkörben. B Tónus kiadó. Berettyóújfalu. p. 27–45.
- Committee of the Regions (2010): EGTC Developments on the ground: added value and solutions to problems. European Union. Belgium. p. 1–101.
- EUVONAL (2011): A schengeni egyezmény végrehajtásáról, http://www.eu2004.hu/kulugy/upload/M_26/rek5/4.pdf
- Hardi Tamás (2000): Államhatárok és regionális együttműködések. In: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón. Szerk.: Horváth Gyula, MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, p. 595–615.
- HVG (2011): A finnek már támogatják a román-bolgár schengeni csatlakozást, http://hvg.hu/vilag/20111116_schengeni_csatlakozas
- Komádi Mónika (2005): A Békés-Bihar kistérség centrum-periféria viszonyai és belső kohéziója. In: Nagy Erika és Nagy Gábor (szerk.): Az Európai Unió bővítésének kihívásai – régiók a keleti periférián. Nagyalföld Alapítvány. Békéscsaba. p. 316–322.
- Majoros Andás (2009): A többszintű területi együttműködés lehetőségei és akadályai. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány. Budapest. p. 9–12.
- Soós Edit és Fejes Zsuzsanna (2009): Határon átnyúló együttműködések Magyarországon. Pólay Elemér Alapítvány. Szeged. p. 25–120.
- Szabó Gyula–Oláh Judit–Andrew F. Fieldsend (2007): A HVTK céljai és eddigi eredményei. „Új lehetőségek a határmenti vidéki területek társadalomfejlesztésében Románia EU csatlakozása után”. Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 2007. január 18. p. 4.–11.
- Tamus Antalné (2009): A marketingkutatás gyakorlata, Károly Róbert Kutató – Oktató Közhasznú Nonprofit Kft., Gyöngyös, p. 168–169.